

In: Prudký, M.; Roskovec, J. (eds.), *Výklady a vykladači. Studie k biblické hermeneutice*, (Studie a texty – „SaT“; UK ETF; Mlýn, Jihlava 2005), str. 72-105. ISBN 80-86498-12-3. (Před publikací na www.academia.edu provedeny drobné úpravy.)

Literární druh kanonických Skutků apoštolů a apokryfních Skutků Pavla

Jiří Lukeš

Summary: *The aim to this treatise is to provide an overview of the main characteristics of the literary genre of the canonical Acts of the Apostles and Apocryphal Acts, especially the Acts of Paul. This is followed by a summary of specific features of praxeis literature and a brief evaluation of the character and function of the introductions of Luke's writings. Luke's Acts of the Apostles is closest in its genre to rhetorical historiography of the Ciceronian type, while the features of the Apocryphal Acts are predominantly novelistic. In recent year, thanks to F. Bovon and D. R. MacDonald (also R. Bauckham), the Apocryphal Acts are granted their biographical features and their affinity to the gospels.*

Tématika literárního druhu Lukášových spisů (či Lukášova „dvojspisu“)¹ byla předmětem četných studií, a i přes určitý konsensus, kterého bylo za mnohá desetiletí teologické badatelské práce na této problematice dosaženo, se objevují další pohledy na zmiňovanou tematiku. Podíl na tom nese jednak zkoumání novozákonních písemností z hlediska standardů řeckých a římských literárních druhů, jakož i uplatňování důrazů, které přinášejí moderní exegetické metody, jež jsou schopny docenit rétorickou a narativní povahu spisů.

Co se týče apokryfních Skutků Pavlových, kde nejdelší sekci představují Skutky Pavla a Thekly, jež zřejmě kolovaly odděleně (ovšem původně k dílu patřily),² nabízí soudobý stav bádání pestrou paletu charakteristik a pohledů na zmiňované otázky. Ještě W. Schneemelcher váhá s aplikací exegetických metod, běžně užívaných při analýzách synoptických evangelií, na apokryfní skutky, neboť si není jist, že za nimi stojí „pevná“ ústní tradice s rozpoznávanými

¹ Lukášovo evangelium a Skutky apoštolů tvořily původně „dvousvazkové“ dílo, sepsané jedním autorem. K separaci spisů došlo až někdy počátkem druhého století, čemuž napomohlo i to, že „Evangelium“ a „Skutky“ byly psány na samostatných svitcích. Lukášovo evangelium je obvykle po stránce literárního druhu hodnoceno obecně jako *biografie* (existuje však řada jiných hodnocení spisu „Lukáš-Skutky“ – různé typy historiografií; Tannehill – „a unified two-volume narrative“; Marshall – celek má afinitu k historickým monografiím i biografiím, Lukáš píše práci „nového typu“), což však Aune doplňuje poznámkou: „But Luke, though it might have circulated separately, was subordinated to a larger literary structure. Luke does not belong to a type of ancient biography for it belongs with Acts, and Acts cannot be forced into a biographical mold.“ D.E. Aune, *The New Testament in Its Literary Environment* (The Westminster Press, Philadelphia 1987), str. 77, 63-67, 77-157; D.W. Palmer, *Acts and the Ancient Historical Monograph*, in.: B.W. Winter, A.D. Clarke eds., *The Book of Acts in Its Ancient Literary Setting* (vol 1; W.B. Eerdmans, Grand Rapids: Michigan 1993), str. 1-29, 2-3; I. Howard Marshall, *Acts and the 'Former Treatise'*, in.: Winter, Clarke, *The Book of Acts in Its Ancient Literary Setting*, str. 163-182, 180; R.C. Tannehill, *The Narrative Unity of Luke-Acts. A Literary Interpretation* (Fortress Press, Minneapolis 1986 /I./, 1990 /II./). Stručný přehled a kritiku přístupů (Quellenkritik, Formgeschichte, Redaktionsgeschichte, Traditionsgeschichte) k Lukášovým spisům uvádí G. Schille, *Die Apostelgeschichte des Lukas* (Evangelische Verlagsanstalt Berlin 1983), str. 1-15.

² Byly sepsány zřejmě ještě před koncem 2. stol., snad někdy kolem r. 175, díky čemuž jsou považovány za nejranější apokryfní skutky. Znal je již Tertullian (*Acta Pauli*), který k nim činí poznámky ve spise *De baptismo* (napsaný mezi léty 198-206). D.E. Aune, *The Westminster Dictionary of New Testament and Early Christian Literature and Rhetoric* (Westminster John Knox Press, Louisville: Kentucky 2003), „Acts of Paul“ - str. 10-13; A.G. Brock, *Genre of the Acts of Paul one Tradition Enhancing Another* (*Apocrypha* 5/1994 str. 119-136); W. Michaelis, *Die Apokryphen Schriften zum Neuen Testament* (C. Schünemann Verlag, Bremen 1956), str. 268-317.

pravidly a druhy.³ Naopak *form-critical* přístup neváhá již důsledně uplatnit R. I. Pervo, jenž analyzuje druh *skutků* kanonických i apokryfních.⁴ Živá je diskuse o tom, zda za Skutky Pavlovými stojí určitá „tradiční podpora“ či se jedná o literární fikci, která využívá starověký biografický styl a má podobu románu (či novely), v níž obrazotvornost přebírá hlavní slovo.⁵

Rozbor prezentovaného tématu a jeho komparace se zřetelem k dobovým rétorickým a literárním charakteristikám žánrů, odpovídá požadavkům dnešní teologické diskuse a může napomoci k pochopení (odlišné) funkce raně křesťanské literatury, která nese shodné označení - *Skutky*.

I. Skutky kanonické – Skutky apoštolů

1. Titul a *πραξεις* literatura

Při literární, rétorické či narativní analýze Lukášova díla nelze přehlédnout určité nesnáze, které sebou nese specifická povaha tohoto „dvojspisu“ a pojmenování obou knih. Je patřičné zmínit, že jak první kniha (Evangelium - το ε αγγελιον),⁶ tak druhá (Skutky apoštolů - *πραξεις των αποστολων*) neměly zmiňované názvy od počátku a individuální tituly jim chyběly.⁷ Sám autor v úvodu Evangelia – Lk 1,1 užívá označení διηγησις – „vyprávění“ a ve Sk 1,1 hovoří o první části svého díla jako o o πρωτος λογος, tedy „první knize“, čímž naznačuje, že nyní předkládá druhou.⁸ Název této druhé knihy - *πραξεις* (*acta*)⁹ pochází pravděpodobně z druhého století, konkrétně z období mezi léty 150 až 180 a jeho původ nebyl nikdy adekvátně vysvětlen.¹⁰ Muratoriho kánon (1,34) již dílo zná pod názvem „Skutky všech apoštolů“ (*Acta autem omnium Apostolorum sub uno libro scripta sunt*) a Tertullian užívá označení „Skutky apoštolů“ (*Acta Apostolorum*). Vysvětlení, které se pro odvození titulu nabízí, souvisí zřejmě s prologovým textem Sk 1,1, kde Lukáš píše: „... co Ježíš činil a učil ...“,¹¹ což dalo název druhé Lukášově knize, v níž jsou líčeny *činy* (*πραξεις*) a učení

³ E. Hennecke, W. Schneemelcher, *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung* (Band II; J.C.B. Mohr, Tübingen 1964), str. 3-10, 9-10; Angl. přepr. vyd. W. Schneemelcher ed. /transl. R.McL. Wilson/, *New Testament Apocrypha* (vol. 2; John Knox Press, Louisville: Kentucky 1992), str. 3-4. Avšak Dibeliova charakteristika románů se výborně hodí pro řadu apokryfních popisů. [F. Bovon, *New Testament Traditions and Apocryphal Narratives* (Pickwick Publications, Allison Park: Pennsylvania 1995), str. 165-166, 169].

⁴ R.I. Pervo, *Profit with Delight* (Fortress Press, Philadelphia 1987), str. xi, 136.

⁵ L.C. Boughton, From Pious Legend to Feminist Fantasy: Distinguishing Hagiographical License from Apostolic Practice in the Acts of Paul / Acts of Thecla (*Journal of Religion* 71/1991, str. 362-383); Bovon, *New Testament Traditions*, str. 159-160, 165-175; Brock, Genre of the Acts of Paul One Tradition Enhancing Another...str 131-133; D.R. MacDonald, *The Legend and the Apostle. The Battle for Paul in Story and Canon* (The Westminster Press, Philadelphia 1983); J.K. Elliott, The Apocryphal Acts (*Communio Viatorum* 1/1993, str. 5-23); R. Söder, *Die Apokryphen Apostelgeschichten und die romanhafte Literatur der Antike* (W. Kohlhammer, Stuttgart 1932) a řada dalších.

⁶ Nejstarší forma titulu Lukášova evangelia byla zřejmě *κατα Λουκαν* (ⲛ – Sinaiticus, Ⲕ – Vaticanus). Delší titul /jenž považuje za původnější Hengel/ *ε αγγελιον κατα Λουκαν* je doložen v Ⲁ (Alexandrinus) a řadě dalších MSS (Ⲕ, Ⲛ, Ⲙ, Ⲟ, =, Ⲡ). [Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece* (26. Auflage; Stuttgart 1988); Aune, *The Westminster Dictionary*, 'Luke-Acts' - str. 281].

⁷ R. Mortley, The Title of the Acts of the Apostles (*Cahiers de Biblia Patristica* 1, Strasbourg 1987, /*Lectures anciennes de la Bible*/, str. 105-112); K. Yamada, A Rhetorical History: The Literary Genre of the Acts of the Apostles, in.: S.E. Porter, T.H. Olbricht eds., *Rhetoric, Scripture and Theology. Essays from the 1994 Pretoria Conference* (Sheffield Academic Press 1996) str. 230-250.

⁸ B. Witherington, *The Acts of the Apostles. A Socio-Rhetorical Commentary* (W.B. Eerdmans, Grand Rapids: Michigan 1998), str. 8-9.

⁹ Řecký titul *πραξεις* je doložen v ⲛ (Sinaiticus) a v 1175, zatímco delší a zřejmě původnější *Πραξεις Ἀποστολων* uvádí Ⲕ (Vaticanus), Ⲕ (Beza), Ⲡ a některé minuskule. [Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece* (26. Auflage); Aune, *The Westminster Dictionary*, 'Luke-Acts', str. 281].

¹⁰ Mortley, The Title of the Acts of the Apostles, str. 105.

¹¹ Citován ČEP (Zvon, Praha 1991). V řecké textu: „... ποιειν τε και διδασκειν,“ (Nestle-Aland, 26. Auflage).

apoštolů.¹² Sám termín *πραξεις* charakterizuje Aune jako netechnický, deskriptivní termín pro narativy o činech (výkonech, úspěších, schopnostech) jedinců či měst, ať už legendárních, historických nebo fiktivních.¹³ Přijmeme-li tuto poměrně obecnou charakteristiku „*πραξεις* literatury“, není obtížné pochopit, že díla zcela odlišných literárních druhů nesou shodný titul. Sám titul - *Skutky (apoštolů; Pavlovy; ale třeba i Skutky Alexandrovy /4. st. př. K./ či Skutky Hannibalovy /2. st. př. K./*), který zastřešuje i časově rozsáhlou oblast literatury, nemusí proto o literárním druhu díla mnoho prozradit.¹⁴

Skutky byly populární zejména v období helénismu, zatímco v klasické epoše méně a běžné jsou v pozdní řecké literatuře. Jejich počátky sahají hluboko, neboť již Aristotelés tyto spisy znal a všímá si jejich antropologického zaměření, což se týká věku Alexandra a nového zájmu o jiné lidi a jejich zvyky. V *Poetice* hovoří o dvou případech *πραξεις* – *διανοια* a *ηθος*. Skutky zde mají povahu symptomů toho, co je skryté v člověku a umožňují nám to nahlédnout.¹⁵ Přinášejí tedy informace o vnitřním morálním životě jedince, o jeho *éthosu*, přičemž takto představené životy mají paradigmatickou hodnotu. Zatímco historie popisuje „vnější“ život jedince, zde jde navíc o jeho morální podstatu. K tomu, aby autor vykreslil „vnitřního člověka“, mu často sloužil fyziognomický popis (Skutky Pavla a Thekly ho obsahují).¹⁶

2. Úvod spisů

Jedním z pilířů, které podepírají tezi o tom, že Skutky apoštolů jsou starověkou historiografií,¹⁷ je postaven na typu a užití úvodů,¹⁸ jimiž Lukáš své spisy opatřil (Lk 1,1-4; Sk 1,1-2). Obecně je možné říci, že úvod Lukášova evangelia odpovídá literárním konvencím helénistických a římských písemností. Úvody nebyly výsadou pouze historických prací, ale i medicínských, technických, vědeckých, astrologických, spisů o výkladech snů a mají je i novely.¹⁹ Úvod plnil od nejstarších dob nezastupitelnou funkci, což dokládají např. výroky

¹² Aune, *The Westminster Dictionary*, str. 281; Mortley, *The Title of the Acts*, str. 107.

¹³ Aune k tomu poznamenává: „*Praxeis* ('deeds, achievements') was a term applied to entire historical works (Polybius 1.1.1; 9.1.5-6; Diodorus Siculus 1.1.1) or to portions of them ...“ (Aune, *The Westminster Dictionary*, str. 281). Císař Augustus ve svém nekrologu sumarizuje úspěchy, kterých dosáhl a dílo pojmenoval *Res gestae divi Agusti*. Latinská fráze *res gestae* se do řečtiny překládá jako *πραξεις*. Termín *πραξεις* Aune charakterizuje: „*Praxeis* literature, unlike biography, does not treat character and development, but rather depicts the outstanding deeds of a prominent person, such as a king, general, or hero.“ (Aune, *The Westminster Dictionary*, str. 281).

¹⁴ „The term offers little help in determining the genre of Acts“. (Aune, *The Westminster Dictionary*, str. 281)

¹⁵ Mortley, *The Title of Acts*, str. 108-109 - /Aristotle, *Poet.* 1450, 1-2; *Rhet.* 1.1360a.35/.

¹⁶ Titul „Skutky (apoštolů)“ pro Lukášův druhý svazek podle Mortleye vyhovuje a odpovídá i helénistickým normám a apologetickým záměrům. (Mortley, *The Title of Acts*, str. 108-111. Svou argumentaci opírá Mortley i o Plútarcha /asi 40-120 po K./.) Poměrně obecným kritériím odpovídají i další apokryfní skutky, včetně Pavlových a je tedy možné konstatovat, že do „*πραξεις* literatury“ lze zahrnout i díla, která vznikla ve druhém či třetím křesťanském století a v řadě aspektů se od Lukášových Skutků apoštolů značně liší.

¹⁷ Cicero zahrnoval historii (*historiae*) pod oslavnou rétoriku (*Orator* 37). Quintilian charakterizuje historii jako „vyprávění skutků“ (*Inst. Or.* 2.4.2), čímž navazuje na dlouhou tradici řecké historiografie, zvláště na Polybia. Aristotelés vnímá historii jako „zkoumání těch, kteří píšou o činech“ (*Rhet.* 1.1360a.35).

¹⁸ Úvod byl startujícím bodem řeči a měl navodit důvěru čtenáře, chápavost, pozornost a získat sympatie čtenáře pro argumenty řeči (Aristotle, *Rhet.* 3.14; Quintilian, *Inst.* 4.1.5). Pro situace, kdy čtenář měl k věci negativní postoj, mohl být užíván typ úvodu zvaný *insinuat*io, který obsahoval překvapující skutečnosti a čtenář měl být k subjektu přitahován postupně. (Aune, *The Westminster Dictionary*, str. 175-176); „The first sentence and the first paragraph performed much of the function of the title page and list of contents in a modern codex“. /Witherington, *The Acts of the Apostles*, str. 11 zde přebírá argument z práce Earl, *Prologue-Form in Ancient Historiography*, str. 856/ „On the basis of Luke 1:1-4 alone, even attentive listeners would never guess that a biography might be following, but the term *pragmata* would certainly alert them that a record of deeds and events was forthcoming“. (Witherington, *The Acts of the Apostles*, str. 11).

¹⁹ Aune, *The Westminster Dictionary*, str. 367-372, 215-218; Pervo, *Profit with Delight*, str. 4-5; W. Grundmann, *Das Evangelium nach Lukas* (Evangelische Verlagsanstalt Berlin 1981), str. 43-45.

Platóna, pro něhož byl nezbytnou částí *řeči* (*Phaedrus* 266d). Aristotelés o něm (*προοίμιον*; lat. *prooemium*, *praefacio*, *exordium*, *principium*) píše pasáž v *Rhetorice* (3.14-15) a athénští řečníci začínali svou řeč úvodem, jenž obsahoval typická krátká prohlášení o obsahu řeči, o důvodech jejího pronášení či apologii o skromných schopnostech řečníka. Literární úvody obsahovaly někdy i jméno autora (Hésiodos). Historické úvody měly svá specifika a metodologickou diskusi o nich poskytuje Lúkianovo dílo *Quomodo historia conscribenda* (*Jak psát historii*; kolem r. 166 po K.). Úvody klasických historiků – Hérodota a Thúkydida (5. st. př. K.), zahrnovaly chválu historie, požadavek nestrannosti a trvalou důležitost přikládanou zpracovávanému tématu.²⁰ Xenofón (asi 430 př. K.) přidával navíc vysvětlení, proč si vybral k pojednání právě onen subjekt. Úvody k historickým dílům zapracovávaly autorovo jméno a zmínku o tématu (většinou v první větě), jejich délka byla různá a připojení k narativu bylo plynulé. Obdobná kritéria pro psaní úvodů je možné nalézt i u římských historiků, kteří navíc připojovali svůj vztah k námětu. Prvním římským rétorickým pisatelem, který napsal úvod v epistolární formě, je Seneca Starší.

Co se týče helénistických vědeckých pojednání, s nimiž byly Lukášovy spisy díky úvodu rovněž srovnávány a k nim připodobňovány, většina z nich není dochována a hlavní rysy úvodů k vědeckým pojednáním je možné specifikovat na základě děl Archimédových (287-212 př. K.). Mnohé z jeho úvodů mají charakter dopisu adresovaného příteli, kde nechybí věnování díla určité osobě a osobní komentář k práci.²¹

Bylo-li historické pojednání delší a zahrnovalo více knih, obsahovala mnohdy samostatný úvod každá kniha (tuto praxi odmítal Polybios – 2. st. př. K.).²² Úvod rekapituloval předchozí knihu a sumarizoval příští, přičemž úvod první knihy byl nejdůležitější, obsahoval věnování a představení celé práce.²³ Kromě již zmíněných částí obsahoval úvod k historickým textům i informaci o důležitosti tématu, nedostatečnosti předchozích pojednání, důvod proč autor píše, ujištění o nestrannosti a zájem psát pouze pravdu, důraz na očité svědectví či na autorovo badatelské úsilí, vyjádření autora o pohledu na případ či událost, o které vypráví a stručný náčrt obsahu. Celý úvod musel být přesvědčivý a navozoval dojem, že autor je kompetentní ke zpracování díla a práce je autoritativním pramenem pro výklad události.²⁴

²⁰ Hérodotos začíná své *Historie* uvedením jména a představením užití metody i cíle a jeho dílo je určeno pro ústní podání. Psal o minulosti nedávné a vyznačoval se silnými racionálními sklony, které byly vyvažovány touhou přijít s vlastním dojemným a uspořádaným příběhem. Projevuje se u něj silná zbožnost i skepse. R. Scholes, R. Kellogg, *Povaha vyprávění* (Host, Brno 2002), str. 62-63.

²¹ Blíže tento typ úvodů a vědeckých pojednání přibližují práce L. Alexander, *Luke's Preface in the Context of Greek Preface-Writing* (NovT 28/1986 str. 48-74) a *The Preface to Luke's Gospel: Literary Convention and Social Context in Luke 1.1-4 and Acts 1.1* (Cambridge University Press 1993), která při srovnání Lk 1,1-4 s historickými úvody nachází řadu nesrovnalostí a zastává názor, že nejvíce paralel k Lukášovu úvodu je nalezeno ve vědeckých pojednáních. (Lukáš ani Skutky apoštolů nejsou přeci jen spisy typu Galénovy studie rostlin.) Kritiku těchto pozorování a závěrů nabízí Aune, *The Westminster Dictionary*, str. 369-372; K. Yamada, *The Preface to the Lukan Writings and Rhetorical Historiography*, in.: S.E. Porter, D.L. Stamps eds., *The Rhetorical Interpretation of Scripture. Essays from the 1996 Malibu Conference* (Sheffield Academic Press 1999), str. 154-172, 158-161; Palmer, *Acts and the Ancient Historical Monograph*, str. 21-26 a Witherington, *The Acts of the Apostles*, str. 14-15, 105. Aune po obsáhlé analýze pojednání Alexanderové a komparaci Plútarchových morálních esejů *Septem sapientium convivium* s Lukášovými spisy (*Luke-Acts*) dochází k závěru: „... it begins to appear increasingly plausible that the distinction between historical and scientific *prooimia* is a false dichotomy“. (*The Westminster Dictionary*, 'Preface', str. 367-372).

²² Rozdělování vlastního díla do jednotlivých knih začal praktikovat helénistický Řek Eforos. U klasických autorů se nedělo a jejich díla se do knih nečlenila. Nemají proto více úvodů. (D.W. Palmer, *Acts and the Ancient Historical Monograph*, str. 1-29, 23).

²³ Úvody k celé práci napsané v prvním svazku se členily na *προγραφή* (vykazuje nedostatek spojnic s historickými událostmi – v návaznosti na Hérodota) a *προεχθεσις* (obsahuje sumáre a spojnice historických událostí dle vzoru Thúkydida). Úvody ke každému svazku série se nazývají *ἀνακεφαλαιωσις* a shrnují obsah předchozích svazků. (Yamada, *The Preface to the Lukan Writings*, str. 162-163).

²⁴ Známý jsou i satirické úvody, které jsou prezentovány negativní formou (Lúkianos, *Verae historiae*). (Aune, *The Westminster Dictionary*, str. 368-369).

Historie byla (snad již od 5. st. př. K.) úzce propojena s rétorikou, neboť historikové byli trénováni primárně v rétorice a rétorické důrazy nesměřovaly vždy k psaní přesných historiografií podle vzoru Thúkydida či Polybia. Historiografie jako literární druh měla proto k rétorice poměrně blízko, a tak tomu bylo i s tragédií. Roli v ní hrál osud a štěstěna, morální důrazy, schopnost kreativní kompozice a efektivní styl. Příběhy vypráví historiografie často v dramatickém (epizodickém) stylu.²⁵

K. Yamada, který porovnává úvody Lukášova díla se zmiňovanými pravidly helénistických a římských historických úvodů, dochází k názoru, že u Lk 1,1-4 je patrná podobnost s typem úvodu προογραφη a úvod ke Skutkům apoštolů (Sk 1,1-2), který sumarizuje obsah prvního Lukášova svazku, připomíná typ ἀνακεφαλαιωσις.²⁶

Autor Lukášových spisů užívá v úvodu termín διηγησις (Lk 1,1) místo Markova ε αγγελιον (Mk 1,1).²⁷ Tento termín odkazuje k obsahu popisů, které autor „vypráví“ a často se vyskytuje v úvodech historických, nikoli vědeckých. Z podrobné analýzy úvodu je možné vyvodit, že Lukášovy spisy byly psány s cílem dodat čtenáři „jistotu“, což je i cílem rétoriky. Jejich autor si ovšem neopatřuje argumenty jako rétor, ale spíše se pokouší pracovat se svědectvími i dokumenty jako historik²⁸ a dílo má blíže k historiografii řecké, než římské. Autorita řeckého historika se neopírá tolik o jeho sociální status, který většinou ani není zmiňován (Thúkydídés), ale odvíjí se od jeho účasti na události či zájmu o téma a podstatu věci.²⁹ Etnografický a geografický rámec řecké historiografie byl vždy univerzálnější, než u římských protějšků. Zatímco Římané psali historii svého města a jen příležitostně ostatního světa, Řekové zaznamenávali pamětihodné činy své i barbarů a cílevědomě se snažili vyvarovat zúžení etnografického rámce. V těchto intencích Lukáš prohlásí, že jeho vyprávění je důležité pro židy i pohany a snaží se dodat příběhu univerzální dimenzi, která se týká i spasení (Lk 2,31-32).³⁰ Text úvodu Lk 1,1-4 se vztahuje k celku Lukášových spisů, tedy nejen k první, ale i ke druhé knize.³¹

Úvod Skutků apoštolů (Sk 1,1-2) následuje historiografické a rétorické konvence své doby a jako druhý úvodní proslov odpovídá úvodům nových knih mnohočetných svazků.³²

²⁵ Někteří badatelé (původně Jacoby) člení řeckou historiografii do pěti poddruhů: a) mytologie či genealogie, b) etnografie, c) chronografie, d) současná historie, e) lokální historie. Aune přidává politickou a vojenskou historii. [Aune, *The Westminster Dictionary*, str. 216-217; Aune, *The New Testament in Its Literary Environment*, str. 84; H.F. North, *Rhetoric and Historiography* (*Quarterly Journal of Speech* 42/1956, str. 234-242); B.P. Reardon, *The Form of Greek Romance* (Princeton University Press 1991), str. 56-57, 83-96; Yamada, *The Preface to the Lukan Writings*, str. 164; K.S. Sacks, *Rhetorical Approaches to Greek History Writing in the Hellenistic Period* (K.H. Richards ed. *SBL Seminar Papers*, Annual Meeting, Atlanta 23/1984, str. 123-133)].

²⁶ Yamada, *The Preface to the Lukan Writings*, str. 163-164. (Yamada provádí podrobnou analýzu jednotlivých slov úvodu, upozorňuje na četná *hapax legomena* a v závěru stati řeší otázku, kdo je reálným a implikovaným čtenářem a autorem Lukášových spisů.).

²⁷ Grundmann, *Das Evangelium nach Lukas*, str. 1-2.

²⁸ „... he writes not as a simple historian, but as a historian in the literary sense, that is, as a rhetorical historian with a number of rhetorical techniques.“ (Yamada, *The Preface to the Lukan Writings*, str. 168-169). V helénistickém a římském období jsou patrné dva trendy v oblasti historiografií – *politická* a *rétorická*. Lukášovy spisy mají dle Yamady blíže k historiografii rétorické (str. 169).

²⁹ „Luke seems much nearer to Greek history writing“. Witherington, *The Acts of the Apostles*, str. 27; Witherington upozorňuje ve svém díle na řadu rozdílů mezi řeckou a římskou historiografií. Většina pojednání však mezi řeckými a římskými historiky striktně nerozlišuje (např. Yamada či Palmer, kteří se přidržují členění „klasický“ – „helénistický“). Dle Auneho: „Luke was an eclectic Hellenistic Christian historian who narrated the early history of Christianity ...“ (*The New Testament in Its Literary Environment*, str. 138).

³⁰ Witherington, *The Acts of the Apostles*, str. 24-39, 28.

³¹ Yamada, *A Rhetorical History*, str. 243.

³² Po stránce obsahové připomíná Filónův úvod ke *Quod Omnis 1* (Witherington, *The Acts of the Apostles*, str. 105). V Lukášově době již byla praxe psaní dalších úvodů běžná (Diodorus Siculus 2.1.1-3; 3.1.1-3; 4.1.1-7).

Navozuje zřetelné spojení obou Lukášových knih, předpokládá existenci předchozího *prooemia* a odkazy na dřívější knihu jsou typickým rysem „sekundárního“ úvodu. Autor opět hovoří k Theofilovi, čímž dává najevo, že posluchači druhého svazku budou totožní s posluchači knihy první a stejně jako úvod první knihy, ani tento nezmiňuje autora jménem.³³ Úvod začíná pisatel „Já“ stylem a je z něj patrná Lukášova záliba ve zdůrazňování něčeho důležitého pomocí rétorické hyperboly (*amplificatio*).³⁴ Celý úvod, včetně věnování, je kratší, než bylo zvykem v dobových historiografiích a prologové verše (Sk 1,1-2) jsou součástí delšího celku – Sk 1,1-11, který má rekapitulační charakter.³⁵ Opětovným řečením faktů (také ve srovnání s Lk 24) však autor nejen osvěžuje paměť posluchačů a zajišťuje kontinuitu obou děl, ale dodržuje i rétorické zvyky, jež se týkají změny stylu, je-li něco převyprávěno a opakováno.³⁶ Důrazy textu Sk 1,1-2 jsou položeny na činy a učení, které jsou v obou Lukášových spisech předkládány jako ty, které mají ovlivnit nebo změnit běh historie.

Oba úvody (Lk 1,1-4 i Sk 1,1) mají blíže k úvodům prací historických, než k úvodům chvalořečení a biografií.³⁷ Mezi nejužší prologové paralely Lukášových spisů patří dvousvazkové pojednání Josepha Flavie - *Contra Apionem*, které obsahuje úvody - primární i sekundární (1,1-5 a 2,1-2), jež jsou podobné zmiňovaným úvodům Lukáše – Skutků.³⁸

3. Literární druh a rétorické aspekty problematiky

Teologická diskuse představila během posledních třiceti let řadu pohledů na literární druh *skutků*, dle kterých Lukáš vytvořil své dílo či jeho druhou knihu po vzoru filosofických biografií,³⁹ didaktických biografií,⁴⁰ intelektuálních biografií,⁴¹ židovských helénistických

Další dobové charakteristiky viz Aune, *The Westminster Dictionary*, str. 369-372; Schille, *Die Apostelgeschichte des Lukas*, str. 66-68.

³³ V římském období se literární díla šířila třemi způsoby. První se týkal vnitřního okruhu (*inner circle*) autorových přátel, kterým autor text předčítal a věnoval jim kopie. Ty pak mezi nimi kolovaly. Druhá fáze již zahrnovala vnější kruh (*outer circle*), který tvořili přátelé přátel, kterým byl autorův text čten či kopírován a autora textu už přímo neznali. Třetí způsob oběhu knih zajišťovali profesionální knihkupci. [R.J. Starr, *The Circulation of Literary Text in the Roman World* (CIQ 37/1987, str. 213-223). Je možné, že Lukášovy spisy byly cíleně psány pro vnitřní okruh posluchačů a uvedení autorova jména v úvodu tedy nebylo nutné. (Yamada, *The Preface to Lukan Writings*, str. 160)].

³⁴ Witherington, *The Acts of the Apostles*, str. 106; „Zesílení, rozšíření“ se zde týká obsahu za slovy: „... napsal jsem o všem, co Ježíš činil a učil od samého počátku“ (Sk 1,1). Nejedná se tedy o vše v absolutním smyslu, ale v první knize jde o zachycení Ježíšových činů a učení (od jejich samého počátku), které může „historik“ přiměřeným způsobem ve své práci zachytit, až do Ježíšova nanebevstoupení (Sk 1,2). Druhá kniha bude proto začínat a pokračovat právě odtud, od „vzetí vzhůru“.

Amplificatio – blíže G.A. Kennedy, *New Testament Interpretation through Rhetorical Criticism* (The University of North Carolina Press, Chapel Hill 1984), str. 21-22.

³⁵ Právě toto specifikum vede některé badatele k názoru, že Skutky apoštolů nejsou podobné klasickým dílům řeckých a římských historiků, neboť těm jsou rekapitulace cizí a helénističtí historikové užívají rekapitulace jen pro zvláštní účely /Alexander - *The Preface to Luke's Gospel*, str. 143/. (Jak již bylo poznamenáno, v klasickém období se ovšem práce do jednotlivých knih nečlenily). Zcela proti postoji Alexanderové charakterizuje Skutky apoštolů specialista na klasické studie - Kennedy: „... it has a preface and consists of a chronological narrative into which speeches and a letter are inserted, as in the work of Greek historians“. /*New Testament Interpretation*, str. 114/; Schille, *Die Apostelgeschichte des Lukas*, str. 66.

³⁶ Witherington, *The Acts of the Apostles*, str. 107.

³⁷ Aune, *The New Testament in Its Literary Environment*, str. 120-121; Witherington, *The Acts of the Apostles*, str. 11.

³⁸ Aune, *The New Testament in Its Literary Environment*, str. 121.

³⁹ Ch.H. Talbert, *Literary Patterns, Theological Themes, and the Genre of Luke-Acts* (SBL Monograph Series 20; Missoula 1974).

⁴⁰ V.K. Robbins, *Prefaces in Greco-Roman Biography and Luke-Acts*, in.: P.J. Achtemeier ed., *SBL 1978 Seminar Papers* (2 vols., Missoula 1978) str. 193-207.

⁴¹ L.C.A. Alexander, *Acts and Ancient Intellectual Biography*, in.: Winter, Clark eds., *The Book of Acts in Its Ancient Literary Setting*, str. 31-63.

antiquitates biblicae,⁴² helénistických historiografií,⁴³ apologetických historiografií⁴⁴ nebo historických monografií.⁴⁵ Jiní badatelé předpokládají, že Lukáš neměl v úmyslu psát historiografii, ale využil formu novely či romance a inspiroval se aretalogiemi božích mužů,⁴⁶ anebo vytvořil první *hagiographon*.⁴⁷ R. Maddox nachází nejlepší analogie k Lukáši-Skutkům v historických knihách Starého zákona či post-starozákonních spisech (např. 1. kniha Makabejská) a dílo hodnotí jako teologickou historii.⁴⁸

Nastíněná pestrost náhledů na Lukášovy spisy či Skutky apoštolů může být přeci jen zúžena do tří hlavních proudů, do nichž by bylo možné zmiňované charakteristiky rozdělit: *biografie*, *román* (*romance* či *novela*) a *historiografie*. Každou ze tří kategorií lze posoudit z hlediska toho, zda je blíže fikci či fakticitě a zda se zaobírá především jedincem či kolektivem.⁴⁹

O **biografii** je možné říci, že byla soustředěna na život samostatné osobnosti, při jehož líčení neváhá využít chvalozpěvných tendencí, které se projevují zdůrazňováním úspěchů popisovaného jedince. Životy „svatých mužů“ podává leckdy formou zidealizované historie, v níž se literární projev pohybuje mezi faktem a fantazií, přičemž život vybrané osobnosti prezentuje ztělesněný ideál. Biografie se tedy pohybuje někde na polovině cesty mezi historií a rétorikou (řečnictvím) a její pisatelé se sami často vědomě vymezují proti historikům. Helénističtí a římscí autoři biografií psali systematické série životů politiků, císařů, generálů, filosofů atd. Zatímco životy politiků a vojevůdců měly tendence setrvat v mezích politické historie, životy filosofů získávaly ráz vzoru, který sloužil k propagandistickým účelům vůči konkurenčním filosofickým školám. Později nabývá užití biografií podobu boje nejen školy proti škole, ale i kultu proti kultu, kde soupeří pohanství s křesťanstvím. Biografie mají poskytnout morální příklady a podněcovat napodobování vykresleného ideálu.⁵⁰

Biografie jsou vyprávěny chronologicky, od narození po smrt, a popisují činy, jež mají vystihnout charakter jedince. Tímto vynikají hlavně *biografie peripatetické*, jež byly psány s uměleckými i rétorickými záměry (Plútarchos, *Vitae Parallelae*). *Biografie alexandrijské*

⁴² C. Perrot, *Les Actes des Apôtres*, in.: X. Léon-Dufour, C. Perrot eds., *L'annonce de l'évangile* (Paris 1976) str. 239-295.

⁴³ Nejběžnější stanovisko. W.C. van Unnik, *Luke's Second Book and the Rules of Hellenistic Historiography*, in.: J. Kremer ed., *Les Actes des Apôtres: traditions, rédaction, théologie* (Bibliotheca ephemeridum theologicarum lovaniensium 48; Gembloux 1979), str. 37-60.

⁴⁴ G.E. Sterling, *Historiography and Self-Definition. Josephos, Luke-Acts and Apologetic Historiography* (Brill, Leiden 1992).

⁴⁵ Palmer, *Acts and the Ancient Historical Monograph*, str. 1-29; Schille, *Die Apostelgeschichte des Lukas*, str. 66.

⁴⁶ G. Anderson, *Ancient Fiction. The Novel in the Graeco-Roman World* (Croom Helm, London 1984); P. Cox, *Biography in Late Antiquity. A Quest for the Holy Man* (University of California Press 1983), str. 3-4, 47-54; H. Koester, *Introduction to the New Testament* (Vols. 2; Hermeneia; Fortress Press, Philadelphia 1982), str. 315-323; R. Pervo, *The Literary Genre of the Acts of the Apostles* (Harvard University Press 1979); Pervo, *Profit with Delight*, str. 11 (historické romány); S. Praeder, *Luke-Acts and the Ancient Novel*, in.: K.H. Richards ed., *SBL 1981 Seminar Papers* (Chico 1981); S.P. Scierling, M.J. Schierling, *The Influence of Ancient Romances on Acts of the Apostles* (*Classical Bulletin* 54/1978, str. 81-88).

⁴⁷ P. Gibert, *L'invention d'un genre littéraire*, (*Lumière et Vie* 30/1981, str. 19-33). /Zprostředkováno D.R. MacDonaldem, *Apocryphal and Canonical Narratives about Paul*, in.: W.S. Babcock ed., *Paul and the Legacies of Paul* (Southern Methodist University Press, Dallas 1990), str. 55-70, 59, 332./

⁴⁸ R. Maddox, *The Purpose of Luke-Acts* (T.&T. Clark, Edinburgh 1982).

⁴⁹ Yamada, *A Rhetorical History*, str. 231; Cox, *Biography in Late Antiquity*, str. xiii.

⁵⁰ Aune, *The Westminster Dictionary*, str. 78-81; Cox, *Biography in Late Antiquity*, str. xii-xv. Nejstarší známou propagandistickou biografii je biografie Aristoxéna Tarentumského (pýthagorejec, 4. st. př. K.), která je psána vůči opozičním platonikům a popisuje život Pýthagory spolu s životním stylem této komunity i školy. (*Biography in Late Antiquity*, str. xiv); R.A. Burridge, *Biography*, in.: S.E. Porter ed., *Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period 330 B.C. – A.D. 400* (Brill, Leiden 2001), str. 371-391; Burridge, *The Gospels and Acts*, in.: Porter, *Handbook of Classical Rhetoric*, str. 507-532.

upřednostňují v popisu chronologii před charakterem a mají zájem poskytnout téměř encyklopedickou znalost osoby (Suetonius, *De Vita Caesarum*).⁵¹

Helénistické a římské **historiografie**⁵² popisují historické události, ve kterých je zapletena jedna či více známých osobností. Obvykle se vyprávění týká skupiny lidí (v kontrastu k biografii), kteří jsou spojeni s určitým místem, aktivitami či státem. Líčení nemá na prvním místě zájem o zachycení charakteru, ale o umístění skupiny (jedince) do politického a sociálního rámce doby. Zaostruje často na politické a vojenské události (*politická historiografie*), přičemž z těchto vyprávění vylučuje systematická pojednání o náboženství a sociálních jevech. Její tón je didaktický a zaměřuje se na to, co může být později užitečné. Zachovává chronologii a má zájem na líčení skutečností (Polybius, Thúkydídés). Oproti politické historiografii má *rétorická historiografie* za úkol nejen přinést čtenáři užitek, ale také potěšit (Dionýsios z Halikarnássu, *Antiquitates Romanae*).⁵³

Stručně definovat **romány**, **romance** a **novely** pozdní antiky je poměrně obtížné. Označení *román* (*romance*, případně kratší a frivolnější *novela*) je užíváno pro smyšlený prózový příběh, v němž jsou zdůrazněna témata lásky, cesty a násilí (jež jsou obvykle rozvíjena v kontextu životů dvou zamilovaných /Libespaar/, kteří jsou odděleni a po mnoha zkouškách se opět shledávají). Objevují se více v pozdním helénistickém nebo raně římském období (1. st. př. K. až 1. st. po K.), ač první romány byly zřejmě psány pro vzdělané kruhy v Malé Asii již v klasickém období (kolem r. 480-330 př. K.), jejich „zlatý věk“ přichází ve 2.-3. st. po K. a významných pět románů typu „love-and-adventure“ bylo napsáno v rozpětí od 1. st. př. K. do 4. st. po K.⁵⁴ Stejně jako biografie se zaměřují na jednotlivce, ale na rozdíl od biografie a historiografie jsou založeny na fikci.⁵⁵ Hrdina může být smyšlený, ale i historický (*historická novela*; Seneca, *Apocolocyntosis*) a cílem je pobavit či potěšit. Spolu s peripatetickou historiografií a rétorickou historií si jsou romány (i novely) blízké v otevřenosti k fikci, avšak nemají takový zájem o chvalořečení – *encomium*. Historické romány, podobně s biografiemi

⁵¹ Yamada, A Rhetoric History, str. 232. Členění biografií na *peripatetické* a *alexandrijské* vypracoval původně F. Leo, *Die griechisch-römische Biographie nach ihrer literarischen Formen* (Leipzig 1901).

⁵² „Historiografie“ – transliterovaná forma řeckého slova ιστοριογραφία. Anglicky psané práce mnohdy důsledně nerozlišují mezi termíny *history* a *historiography* a užívají je proměnným způsobem.

⁵³ Cox, *Biography in Late Antiquity*, str. 5-6; Witherington, *The Acts of the Apostles*, str. 24-39; Yamada, A Rhetoric History, str. 232. Specifickým druhem historiografie je „historiografie židovská“ (Artapanos, Démétrios, Pseudo-Eupolemos, Josephus), která nese rysy historiografií etnografických a apologetických. Lukášovy Skutky se od ní v řadě ohledů liší. (Witherington, *The Acts of the Apostles*, str. 35-38).

⁵⁴ Anderson, *Ancient Fiction*, str. 1-6, 25-40, 160-171, 217-220; Aune, *The New Testament in Its Literary Environment*, str. 83-84, 150-151 - Řekové pro romány a novely neměli žádný specifický druhový termín a označovali je *ainos*, *diégēma*, *mythos* (termín *mythos* měl více významů – např. Aristotelés jím označoval zápletku, která byla duší celého literárního díla /Scholes, Kellogg, *Povaha vyprávění*, str. 16/), *logos*, *historia*, *akousma*. Byly řazeny k „fiktivním příběhům“ (*plasmatika*) nebo „dramatickým příběhům“ (*dramatika*) /str. 150/. Řecké romány a novely nebyly nikdy akceptovány v literárních kruzích. Romány, které vznikaly před 1. st. př. K., jsou někdy označovány jako *protoromány*. Mezi romány patří i Apuleiovy *Metamorfózy* (2. st. po K.) a Petroniův *Satirikon* (1. st. po K.). Palmer zmiňuje Gabbovu definici románu, která umožňuje i jiný pohled: „...the novel in antiquity is in fact a form of history“. (Palmer, *Acts and the Ancient Historical Monograph*, str. 3). Pervo přibližuje definici Kerényiho: „Novels were ‘secularized aretalogy’. In ancient terms, they represented the metamorphosis of *pseudos/mythos* into *plasma*“. (*Profit with Delight*, str. 93). Mezi romanci a románem či novelou Pervo nerozlišuje. Co se týče romanci: „Romance... may be described generally as narrative fiction“. „Perhaps even realistic fiction, which we generally call ‘novel’ tends towards romance...“ (Reardon, *The Form of Greek Romance*, str. 3). Pro Reardona je tedy *romance* jasně záležitostí fikce /str. 46/, avšak: „For romance is in theory a form of history, and, as we have seen, history is comprehended in the category of epideictic rhetoric...“ /str. 93/. Předložené pohledy ukazují, že přesné hranice mezi historií, novelou a romanci se vytyčují velmi obtížně a u jednotlivých autorů jsou individuální.

⁵⁵ „Fiction lies somewhere between the ideas of true and false, between fact and non-fact. A work of fiction tells a story which is factually not true, but may in a sense be emotionally true ...“ (Reardon, *The Form of Greek Romance*, str. 57).

či historiografiemi, chtějí stavět také na faktech a křesťanské romány (podobně jako biografie) byly psány často jako odpověď sekulární nebo pohanské literatuře.⁵⁶

Jak je patrné i ze základních charakteristik, literární druhy helénistické a římské literatury si jsou vzájemně velmi blízké a v mnohém se překrývají. Posouzení příslušnosti Skutků apoštolů k určitému druhu je navíc ztíženo faktem, že biografie, historiografie, romány či novely nejsou vždy ideální, mají řadu modifikací a poddruhů, což může konečnou identifikaci zkreslit.

Názor, že Skutky apoštolů mají nejbližší k helénistickým a římským biografiím, zastává např. C. H. Albert,⁵⁷ který vnímá spis jako biografii apoštolů a vidí Lukáše-Skutky jako směs dvou subtypů řecko-římské biografie. Lukášovy spisy jsou pro něj typem následnického narativu, který je psán v helénistickém a římském biografickém stylu. Příklad tohoto poddruhu je doložitelný u Diogena Laertia, podle něhož je užíván při líčení života zakladatele filosofické školy, slouží jako seznam epizod žáků či následovníků a rovněž jako sumář učení dané školy. Talbertovo stanovisko podporuje i užití narativního epizodického stylu ve Skutcích apoštolů, který bývá často nalezen v biografiích. Proti svědčí fakta, že Skutky se nesoustřeďují pouze na popis jednoho apoštola, ale kromě Pavla zde vystupuje i Petr, Štěpán a řada menších postav. Slova a činy apoštolů nejsou ve Skutcích podávány se zaměřením na vykreslení jejich charakteru, životy apoštolů nejsou líčeny od narození po smrt a Lukáš neusiluje o biografický náčrt postav. U Petra informace o narození a mládí chybí, u Pavla mají jen fragmentární, nikoli chronologický, charakter (Sk 21,39; 22,3; 22,27), čímž se Skutky apoštolů od biografie alexandrijské. Ač Lukáš věnuje Pavlovi více prostoru, než ostatním apoštolům a zjevně se na něj soustředí, z Pavlova popisu nevyplývá, že by se jeho charakter nějak lišil od charakteru Petrova, Štěpánova či ostatních apoštolů.⁵⁸ Tyto skutečnosti ukazují, že Skutky apoštolů mají ve vztahu k peripatetické biografii řadu odchylek, neboť o detailní vykreslení charakteru osobnosti zde nejde. Filosofická biografie Diogena Laertia (3. st. po K.), která bývá se Skutky srovnávána, by mohla být hodnocena jako alexandrijská biografie, avšak epizodický a dramatický styl, který užívají Skutky, je vlastní spíše peripatetické biografii, k níž mají Skutky apoštolů z tohoto hlediska blíže. Z těchto důvodů přináší označení druhu Skutků apoštolů za biografii četné problémy.⁵⁹

Na zařazení Lukášových Skutků do kategorie románu má výraznou zásluhu R. I. Pervo, jenž polemizuje především s M. Dibeliem, H. Conzelmannem i E. Haenchenem, a pokouší se o vytvoření nového přístupu ke druhu *skutků*. Soustředí se na popis dobrodružných motivů (uvěznění, pronásledování, mučednictví, komploty, intriky, zástupy, shromáždění, lůza, výtržnosti, zkoušky, tresty, misionářské cesty, ztroskotání a dalších), posuzuje ironii, humor, pathos, řeči, literární a estetické funkce, cestovní styl, zábavný charakter dotvářený vzrušením a napětím, provádí komparace s apokryfními skutky, což ho přivádí k názoru, že se jedná o romány, přičemž si zvláště všímá románů historických a prosazuje kontinuitu žánru skutků kanonických a apokryfních.⁶⁰ Zejména tento bod Pervových závěrů je diskutabilní. Kanonické

⁵⁶ Pervo, *Profit with Delight*, str. 120-123; Yamada, *A Rhetorical History*, str. 232.

⁵⁷ Talbert, *The Literary Patterns, Theological Themes and the Genre of Luke-Acts*. Talbertovo stanovisko podporuje i Alexanderová, která argumentuje, že Skutky apoštolů nejsou Pavlovou biografií, ale obsahují Pavlovu biografii v tomtéž smyslu, jako obsahují Samuelovy knihy davidovský „nástupnický narativ“. Alexander, *Acts and Ancient Intellectual Biography*, str. 34; Talbert, *What is a Gospel? The Genre of the Canonical Gospels* (Fortress Press, Philadelphia 1977).

⁵⁸ Právě toto považuje Pervo za biografický rys *skutků*: „The Acts are also biographical in that they regard the history of early mission and the account of apostolic labors as one and the same“. (*Profit with Delight*, str. 123)

⁵⁹ Witherington, *The Acts of the Apostles*, str. 20-21; Yamada, *A Rhetorical History*, str. 233-235.

⁶⁰ „Just why Acts is thought to be historiography is unclear. From the viewpoint of Gospel criticism, such a view has an old-fashioned ring.“ Pervo, *Profit with Delight*, str. 3, 11, 119-122, 135.

Skutky apoštolů jsou v řadě teologických aspektů dosti odlišné od skutků apokryfních, jež jsou na škále mezi fikcí a fakticitou podstatně blíže fikci, převládají v nich asketické důrazy, romantické motivy a zábavný charakter je umocněn řadou bizarních zázraků. Odlišný je *Sitz im Leben* těchto textů a historická situace apokryfních skutků vysvětluje, proč se v nich rozvíjejí nové typy popisů: vyslání na misi a odjezd apoštola, uctívání apoštola a péče o jeho ostatky, výstavba církve.⁶¹ Z těchto důvodů mezi kanonickými a apokryfními skutky pozoruje řada exegetů posun, který se mimo jiné odráží i v oblasti literárního druhu.

Pozornost, kterou věnuje Pervo úvodům Lukášových spisů, je záměrně malá, přičemž se opírá o tvrzení, že úvody byly vysoce konvenční, učily se ve školách a užití určitého úvodu neřeší otázku druhu.⁶² Funkci úvodu proto Pervo prakticky přehlíží, čímž bourá cíleně jeden z pilířů podepírajících tezi o Skutcích apoštolů jako historiografii. Jeho analýzy Skutků Lukášových i apokryfních, motivované snahou o překonání starých paradigmat, nejsou přehlédnutelné ani dnes, avšak vyžadují korekce, které přineslo pokračující bádání.

Stanovisko, že Skutky apoštolů odpovídají literárním a rétorickým konvencím helénistických historiografií,⁶³ je podpořeno rozbořem a komparacemi úvodů, věnování, řečí, chronologií či zmínkami o vládci. Objevují se práce, které srovnávají Lukášovy Skutky apoštolů s díly Dionýsia z Halikarnássu a Lúkiana ze Samosaty, jež jsou psané dle obdobných rétorických pravidel, avšak nemají tak výrazný apel na emoce posluchače (*tragické zkrášlení historiografie*).⁶⁴ Další srovnání se týká stylu Skutků apoštolů, jenž je popisován jako episodický a dramatický a užívá ho v historických dílech Dúris, Fýlarchos, Kleitarchos, Curtius Rufus a 2. kniha Makabejská, přičemž se jedná o tragickou pathetickou historiografii (E. Plümacher). Skutky apoštolů však vykazují jisté odlišnosti a jsou hodnoceny jako monografie historická.⁶⁵ Aune upozorňuje na nedostatky takového hodnocení a upravuje klasifikaci směrem k obecné či univerzální historii. Dle G. E. Sterlinga je *toposem* Lukášových spisů apologetická historiografie, která má doložitelný původ v pojednáních Bérosose, Manetha, Démétria a Eupolema. Dalším modelem ke komparaci mu jsou Josephovy *Starožitnosti*. Sterlingovo hodnocení se opírá o rétorickou historiografii helénistického období. Právě rétorická historie Dionýsia z Halikarnássu, *Antiquitates Romanae*, sloužila jako model pro Josephovo *magnum opus*, což je apologie proti Římanům.⁶⁶ Apologetické záměry Lukášových spisů však nejsou namířeny proti Římanům, ale nepřímo proti judaismu.⁶⁷ Ani zde tedy nelze doložit přímou analogii ke Skutkům apoštolů.

⁶¹ Bovon, *New Testament Traditions and Apocryphal Narratives*, str. 173; A.G. Brock, *Genre of the Acts of Paul One Tradition Enhancing Another (Apocrypha 5/1994, str. 119-136, 130-131)*; Elliott, *The Apocryphal Acts*, str. 9, 22-23.

⁶² Pervo, *Profit with Delight*, str. 4-5.

⁶³ Aune pod titulem „Hellenistic Historiography“ vysvětluje obsah pojmu *historie* (řec. *historia*, angl. *history*, 'inquiry'): „*Historia*, therefore, included not only 'history' as we understand it, but the reporting of all aspects of the world and its inhabitants based on inquiry or discovery“. (*The New Testament in Its Literary Environment*, str. 80-81).

⁶⁴ Yamada, *A Rhetorical History*, str. 237-239.

⁶⁵ Termín „historická monografie“ je moderní označení, které má základy ve starověké terminologii. Slovo monografie je vhodné pro označení starověkých historických spisů, které jsou omezeny délkou i záběrem. Skutky i Lukášovo evangelium jsou blízko maximální délce jednoho normálního řeckého svitku. (Palmer, *Acts and the Ancient Historical Monograph*, str. 4-5).

⁶⁶ Aune, *The New Testament in Its Literary Environment*, str. 140; van Unnik, *Luke's Second Book and the Rules of Hellenistic Historiography*, str. 37-60; E. Plümacher, *Die Missionsreden der Apostelgeschichte und Dionys von Halikarnass (NTS 39/1993, str. 161-177) a Wirklichkeitserfahrung und Geschichtsschreibung bei Lukas (ZNW 68/1977, str. 1-22)*. Rétorická historiografie Dionýsia z Halikarnássu je blízko historiografii politické. (Yamada, *A Rhetorical History*, str. 239-242).

⁶⁷ Yamada, *A Rhetorical History*, str. 239-242, „Thus, the apologetic motifs in the Lukan writings are not for the purpose of an apology against the Romans. However, it could be said that they are an indirect apology against Judaism.“ /str. 241/; V Lk 23, 4.14.22 prohlašuje Pilát 3 krát Ježíšovu nevinu (jedenkrát nepřímo Herodés Lk 23,

Jak již bylo zmíněno, historiografie řecko-římského období je možné rozdělit na politické a rétorické. U rétorických je rozpoznatelných několik typů škol – *isokratovská* (Eforos, Theopompos, Tímaios), *peripatetická* (Dúris, Fýlarchos) a *smíšeného* typu (Tacitus), která je fragmentárně zmiňovaná Ciceronem. Právě tento typ historiografie – ***rétorická historiografie smíšeného ciceronského typu***, je dle Yamady nejvýstižnějším označením pro Skutky apoštolů.⁶⁸

Zejména v politické historiografii je zásadní historikova zkušenost a vidění událostí na vlastní oči (α τοψια). V rétorické historiografii není očité svědectví (ἀπορασια) nezbytné, ale primární je zkoumání pramenů a prací předchůdců.⁶⁹ Úvod Lukášových spisů dokládá, že autor nepíše historii jako očitý svědek (μαρτυς),⁷⁰ ale vypráví historii, která se opírá o tradice, jež od očitých svědků obdržel (Lk 1,2) a o písemné prameny (Lk 1,1), které již byly před ním sepsány. Zatímco politická historiografie má záměr poskytnout čtenáři historickou pravdu (ἀληθεια), kterou doprovází užitečnost (ὠφελεια, Thúkydídés), cílem rétorické historiografie je přinést čtenáři potěšení (*delectatio*; Cicero, *De Legibus* 1,4-5; *De Orat.* 2,37.66.207), v případě historiografií s tragickým okrášením vyvolat soucit či sympatie (Polybios). Lukášovy spisy však nemají primárně za cíl opatřit pravdu, užitečnost, potěšení, soucit nebo sympatie, ale uchovat spolehlivost, důvěryhodnost či bezpečnost (ἀσφαλεια - Lk 1,4) slov, která byla vyučována.⁷¹ Poskytují znalost minulosti a ukazují, že vyučovaná slova jsou hodnověrná, slovo Boží se i navzdory konfliktům, které hrdiny (v první knize Ježíše, ve druhé jeho apoštolů Petra a Pavla) postihují, šíří od Galileje přes Samaří do Jeruzaléma a dále do země pohanů. V tomto smyslu zamýšlejí Lukášovy spisy posluchače potěšit.

Za podpory Aristotelovy *Poetiky* (1450b28-29; 1451a3-4; 1455b24-29; 1459a20), v níž je tragédie přirovnávána k žijícímu organismu (σωμα, *corpus*; také Polybios, Lúkian i Cicero u historických prací) a dílo je členěno do tří částí (začátek, střed a konec), které tvoří organickou jednotu, navrhuje Yamada přijmout pro Skutky apoštolů strukturu *tragédie*.⁷² Struktura knihy je rozdělena geograficky a chronologicky do tří sekcí: začátek (1.-7. kap., Jeruzalém), střed (8.-12. kap., Judea a Samaří), konec (13.-28. kap., „až na konec světa“), které korespondují ke třem geografickým a chronologickým sekcím – Galilea, Samaří a Jeruzalém v Lukášově evangeliu. Na konci každé sekce se odehrává konfliktní scéna mezi judaismem a křesťanstvím, v níž dochází k zatčení, uvěznění, zabití nebo procesu. Celá struktura je rozvíjena centrifugálně i centripetálně a celek práce utváří organickou jednotu. Konflikty mezi židy a křesťany, které jsou zapříčiněny misíí k Židům v Jeruzalémě, dávají vzniknout misijnímu hnutí vně Jeruzaléma. Pavlova konverze (9. kap.) je vyprávěna dvakrát v jeho obranných řečech (22. a 26. kap.) a tato dvojité cyklická struktura „konflikt-řešení“ posiluje organickou jednotu celku.⁷³

Dalším rysem rétorické i politické historiografie jsou *řeči*. Podle Cicerona je historiografie blízko řečnictví (*De Legibus* 1.2-5) a důležitost řečí zdůrazňují Dionýsios z Halikarnássu, Lúkian a Polybios. Ve Skutcích apoštolů je třetina práce tvořena řečmi, kterých je 24. Obsah misijních řečí k židům a pohanům je odlišný, ale struktura je podobná (*exordium, narratio*,

15; jednou nepřímo Pilát Sk 13, 28) a ve Sk 23, 29; 25,18.25; 26, 31; 28, 18-19 deklarují opakovaně Pavlovu nevinu římské úředníky.

⁶⁸ Yamada, A Rhetorical History, str. 242, 249.

⁶⁹ Yamada dokládá odkazy na Thúkydida, Polybia, Efora a Lúkiana. (A Rhetorical History, str. 243).

⁷⁰ Termín analogický očitému svědku (α τοπτης), vyhrazen pro 12 vyvolených a Pavla (netýká se Lukáše). Lk 11,48; 24,48; Sk 1,8.22; 2,32; 3,15; 5,32; 6,13; 7,58; 10,39.41; 13,31; 22,15.20;26,16.

⁷¹ Yamada, A Rhetorical History, str. 244. Obrat γν vai το ασφαλες je uváděn Lukášem v kontextu konfliktů a Pavlových apologetických řečí (Sk 21,34; 22,30; 25,36).

⁷² Aristotelés si všímá, že tragédie jsou rozděleny do dvou částí: το δεσις (komplikace) – události od počátku až do bodu, kdy se štěstí obrátí a το λυσις (řešení) – události po obratu do konce. (*Poet.* 1455b24-29); Yamada, A Rhetorical History, str. 245.

⁷³ Yamada, A Rhetorical History, str. 246.

probatio, peroratio) a odpovídá poradnímu typu rétoriky. Obranné řeči Pavlovy jsou složeny dle zásad soudní rétoriky a mají strukturu: *exordium, narratio, probatio, refutatio, peroratio*.⁷⁴

Je-li posuzována narativní část historiografií, politická historiografie se snaží vyloučit legendární příběhy a emocionální popisy, přičemž usiluje apelovat na rozum (Thúkydídés, Polybios). Rétorická historiografie naopak pracuje i s překvapujícími, neuvěřitelnými a neočekávanými příběhy (θαυμαστα, τερατα, παραδοξα), jejichž pomocí apeluje na emoce (Dionýsios, *De Lysia* 24, *Ant. Rom.* 1.84.1, 2.61.1; Lúkian, *Hist. Conscr.* 60). Obdobu těchto neočekávaných a překvapujících vyprávění je možné nalézt ve Skutcích apoštolů (θαυμαζειν - 2,7; 3,12; 4,13; ἐξισταναι - 2,7.12; 9,21; 10,45; 12,16; θαμβος - 3,10; εκθαμβος - 3,11; φοβεισθαι - 9,26; 18,9; 27,24; φοβος - 2,43; 5,5.11; 9,31; 19,17; εμφοβος - 10,4), které líčí četná zázračná znamení a úžasné činy (σημεια και τερατα - 2,22.43; 5,12; 6,8; 7,36; 14,3; 15,12). Rétorická historiografie je dle Cicerona řazena k rétorice oslavné (*De Orat.* 2.37, 65-66, 207), chválí čest a obviňuje neřest, souhlasí s mravným a pranýřuje zradu či intriky (obdobně u Tacita – *Ann.* 3.65.1; 4.33.2). Apoštolové jsou ve Skutcích chváleni za zázračná uzdravení a konverze, vyvýšen je Bůh, který pracoval na těchto lidech skrze Ducha svatého, zatímco zatvrzelí jsou haněni (Sk 13,46; 18,6; 28,28). Ananiáš, Safira, Herodes, sedm synů Skévy či Elymas jsou odsouzeni v „trestajících příbězích“ (*punishment stories*), zbožnost (ε σεβεια) je chválena, bezbožnost (ἀσεβεια) kárána. Cílem je ukázat příklady (*exempla*) a ty imitovat.⁷⁵

Aristotelés (*Poet.* 1452a12 - 1452b13) přibližuje tři podstatné části tragédie – náhlé obrácení štěstí hrdiny (περιπετεια), rozpoznání této skutečnosti (ἀναγνωρισις) a utrpení s tím spojené (παθος).⁷⁶ Zatímco politická historiografie tragické přikrášlení (tragic embellishment) odmítá, některé typy historiografie rétorické ho přijímají. Zvláště Cicero byl přívržencem tohoto druhu historiografie, která pracuje s tragickým přikrášlením a poskytuje potěšení čtenáři (*Ep. ad Fam.* 5.12.4). Náhlé obraty štěstí se ve Skutcích apoštolů vyskytují, a to v epizodách hrdinů Petra (10. a 11. kap.), kde je příběh opakován dvakrát a Pavla (9., 22. a 26. kap.), kde je opakován třikrát. Opakováním jsou obraty štěstěny patřičně rétoricky zdůrazněny (*amplificatio*) a dvojité líčení vizí či událostí je součástí literárního plánu, který dává vyniknout neočekávanosti těchto dramatických obrátů a čtenář chápe, že vše se děje z Boží vůle.⁷⁷

Shrneme-li s Yamadou předložená fakta, je patrné, že autor Lukášových spisů zamýšlí představit původ a historii raného křesťanství, kde kontinuitu mezi judaismem a křesťanstvím pomáhá navodit schéma - čas Izraele, Ježíše a rané církve. Ke zpracování tématu využil prostředků starověké řecko-římské rétorické historiografie, která je založena na rétorických principech a pravidlech. Lukášovy spisy jsou věnovány Theofilovi, o kterém jako historické postavě nevíme nic bližšího, což v podstatě platí i o historickém autorovi třetího evangelia a Skutků apoštolů – „Lukášovi“. Čtenář, kterého měl autor na mysli, nepatřil mezi *grammatici* a autor k jeho přesvědčení užívá rétorických nástrojů: oslavné rétoriky v narativní části, poradní a soudní rétoriky v řečech, tragické přikrášlení, spíše apel na emoce, než na rozumový úsudek, napětí, vzrušení a potěšení čtenáře v tomtéž čase. Autor chce přesvědčit čtenáře, že

⁷⁴ Yamada, A Rhetorical History, str. 247. Bližší analýza řečí ve Skutcích apoštolů: M. Dibelius, *The Speeches in Acts and Ancient Historiography*, in.: H. Greeven, *Studies in the Acts of the Apostles* (Ch. Scribner's Sons, New York 1956) str. 138-185; Kennedy, *New Testament Interpretation*, str. 114-140; M. Soards, *The Speeches in Acts: Their Content, Context, and Concerns* (J. Knox Press, Westminster: Louisville 1994).

⁷⁵ Yamada, A Rhetorical History, str. 248.

⁷⁶ Nejdůležitější částí rétorické historiografie je neočekávaný obrat štěstěny. Další dva elementy s ním nemusí být nutně kombinovány. (Yamada, A Rhetorical History, str. 249).

⁷⁷ Dle Yamady je zde patrný rétorický princip τα μικρα μεγαλα ποιειν. (A Rhetorical History, str. 248-249).

cesta ke křesťanství je bezpečná i uprostřed konfliktu mezi judaismem a křesťanstvím a popisované události mají zásadní význam - „neudály se někde v ústraní“ (Sk 26,26).

Typ zde předložené historiografie s rétorickými elementy a tragickým příkrášením je typický pro Ciceronovo historiografické uvažování (*Ep. ad Fam.* 5.12, *De Orat.* 2.52-64), které vešlo ve známost i díky spisům římských historiků (Sallustius, Livius, Tacitus) a bylo populární až do 12. století.⁷⁸

II. Skutky apokryfní – Skutky Pavlovy

1. Obecná charakteristika literárního druhu apokryfních skutků – blízkost novelám

Spolu s Aunem je možné říci, že kanonické Skutky apoštolů opatřily literární paradigma pro skutky apokryfní, což se projevilo i v imitaci názvu *πραξεις* (*acta*, někdy také *περιοδοι* - cesty). Titul sám však není znakem neměnnosti literárního druhu, který ve srovnání s kanonickými Skutky apoštolů vykazuje odlišnosti.⁷⁹ Tento posun hodnotí velmi kriticky D. Dormeyer, jenž hovoří o ignoraci klasické formy Lukášových Skutků apoštolů v pěti apokryfních skutků z 2. a 3. století (Skutky Petra, Pavla, Jana, Ondřeje, Tomáše), které přetavují osudy jednotlivých apoštolů do lidových románů (*vulgar novels*),⁸⁰ v případě rozdělení „velkých skutků“ (např. Pavlových) do (čtyř) jednotlivých částí s dílčími humornými zápletkami, které kolovaly samostatně, spíše do novel. Blízko této charakteristice je i T. Hägg, jenž se domnívá, že název *romány apoštolů* by byl místo konvenční „nálepky“ *apokryfní skutky apoštolů* příhodnější.⁸¹ W. Rebell se nebrání označení *christliche Romane*⁸² a spolu s Aunem upozorňuje na blízkost *aretologiím*.⁸³ Aune rovněž představuje apokryfní skutky jako příklady populární literatury, psané pro křesťany z nižší vrstvy.⁸⁴

Obecné charakteristiky, týkající se apokryfních skutků apoštolů (zvláště pěti nejstarších), zahrnují spektrum druhů literárních fiktivních kreací, jako jsou helénistické romantické novely (Dobschütz), zázračné helénistické příběhy (Reitzenstein) či křesťanské verze helénistických romancí (Plümacher). Jiní badatelé si všímají neliterárních folkloristických elementů (Kerényi), novelistických elementů a populárního charakteru této literatury (Söderová), s čímž nesouhlasí např. J. D. Kaestli. D. R. MacDonald a V. Burrusová se zaměřují na folklórní původ apokryfních skutků a analyzují ústní vyprávění, která v nich nalézají. Burrusová využívá Proppovy strukturální analýzy a pokouší se prokázat, že u

⁷⁸ Yamada, A Rhetorical History, str. 249-250.

⁷⁹ Aune, *The New Testament in Its Literary Environment*, str. 78, 152-153; W. Rebell, *Neutestamentliche Apokryphen und Apostolische Väter* (Chr. Kaiser Verlag, München 1992), str. 143-144.

⁸⁰ D. Dormeyer, *The New Testament among the Writings of Antiquity* (Sheffield Academic Press, Sheffield 1998), str. 245; Od 4. nebo 5. stol. se mění psaní *skutků* (Petra, Pavla, Jana, Ondřeje, Tomáše) na *hagiografie*, v nichž sehrávají (v časech persekuce) roli význační martyrové /str. 245/. Aune datuje vznik zmiňovaných apokryfních skutků mezi r. 175-225. (*The New Testament in Its Literary Environment*, str. 141).

⁸¹ T. Hägg, *The Novel in Antiquity* (Basil Blackwell, Oxford 1983), str. 159-160.

⁸² Rebell, *Neutestamentliche Apokryphen und Apostolische Väter*, str. 143; „Wenn man will, kann man die apokryphen Apostelakten durchaus 'christliche Romane' nennen, aber man muß dann betonen: *christliche Romane*“./str. 143/.

⁸³ Aune, *The New Testament in Its Literary Environment*, str. 147-148. K aretologiím dále: Cox, *Biography in Late Antiquity*, str. 46-47; P. Pokorný, *Řecké dědictví v Orientu* (OIKÚMENĚ, Praha 1993), str. 260-261; Rebell, *Neutestamentliche Apokryphen und Apostolische Väter*, str. 143; „Aretalogien (Lobpreisungen eines Gottes oder eines Helden) gehören zur Gattung der antiken *πραξεις*-Literatur. Diese beschreibt die Taten großer historischer Personen, aber auch mythischer Gestalten. Eine gewisse Verwandtschaft zur *πραξεις*-Literatur, insbesondere zu den Aretalogien, ist den apokryphen Apostelgeschichten nicht abzusprechen“./str. 143/.

⁸⁴ Aune, *The New Testament in Its Literary Environment*, str. 141-142; Bovon, *New Testament Traditions*, str. 168-169. O jejich popularitě svědčí i to, že devět dochovaných papyrových a pergamenových fragmentů ze 3. a 4. století má podobu kodexů. Často byly tyto anonymní práce označovány za heretické a většina z nich vznikla v Malé Asii (Skutky Tomášovy v Edesse - Sýrie). A. Cameron, *Christianity and the Rhetoric of Empire* (University of California Press 1991), str. 44, 89-119.

původu *chastity stories* stojí ústní legendy, nikoli romány, novely či romantické fikce. Žánr historických románů se zábavnými motivy prosazuje Pervo. Významný proud feministické kritiky Skutků Thekly zastupují např. S. E. McGinnová a M. Aubinová, které se soustředí na analýzy apokryfních skutků a starověkých romancí z pohledu „gender“ problematiky a ideologické kritiky. Proti ideologickému zatížení a vnucování feministického myšlení textu Skutků Thekly se ohrazuje P. W. Dunn. Porovnání apokryfních skutků, románů a romancí předkládá C. M. Thomasová a jednoznačným závěrům z provedených komparací se vyhýbá Aune, který se vymezuje proti jejich označování za biografie. Speciálně ve vztahu ke Skutkům Pavlovým se F. Bovon, A. Brocková a MacDonald přiklání ke stanovisku, že těmto skutkům je nejbližší literární druh evangelií a nabízejí se zajímavé paralely k *životům filosofů*.⁸⁵ Jistý kompromis mezi navrhovanými postoji představuje originální pojednání R. Bauckhama, který pro Pavlovy skutky volí označení „nový druh či poddruh“ - *novelistická biografie*.⁸⁶

Pro shrnutí širokého názorového pole se jeví jako výstižné stanovisko Kaestliho, jenž podotýká, že texty apokryfních skutků nekorespondují přesně s žádným literárním druhem starověké literatury, ale jsou původním výtvozem křesťanství, zrozené z kombinace odlišných literárních vlivů (Kaestli). Každé *πραξις* (tedy i Pavlovy) kombinují apoštolské tradice a rozličné literární vlivy do vlastní originální a eklektické kompozice (MacDonald).⁸⁷

Nahlížení na apokryfní skutky apoštolů jako na romány či novely (křesťanské „romance naruby“ či aretalogie), je velmi rozšířené a doložitelné již z prací na samém počátku 20. století. Doba rozkvětu románů a novel se shoduje s dobou vzniku apokryfních skutků, stejně jako apokryfní skutky, kolovaly i romány v kodexech a byly populární. Věty z románů, které pronikly do apokryfních skutků, svědčí o tom, že křesťané romány (romance) velmi dobře znali a citacemi či narážkami na ně odkazovali, čímž záměrně vytvářeli obrácené hodnotové paralely. Autorkami některých románů či novel byly pravděpodobně ženy, což je tvrzeno i o určitých částech apokryfních skutků.⁸⁸ Druhou příbuznost řeckých románů (romací či novel) a apokryfních skutků zkoumá neopomenutelná práce R. Söderové, která popisuje

⁸⁵ Bývají zmiňovány paralely mezi Skutky Tomášovými a *Životem Apollónia* (Filostratos 2. st. po K.). Aune, *The New Testament in Its Literary Environment*, str. 153.

⁸⁶ M. Aubin, *Reversing Romance? The Acts of Thecla and the Ancient Novel*, in.: Hock, Bradley Chance, Perkins eds., *Ancient Fiction and Early Christian Narrative*, str. 257-272; Aune, *The New Testament in Its Literary Environment*, str. 150-153 „Apocryphal acts are not biographies“, str. 153; Bauckham, *The Acts of Paul as Sequel to Acts*, str. 105, 149; Boughton, *From Pious Legend to Feminist Fantasy*, str. 362-383; Bovon, *New Testament Traditions*, str. 159-175, 168; Bovon, *The Synoptic Gospels and the Noncanonical Acts of the Apostles* (HTR 81.1/1988, str. 19-36); Brock, *Genre of the Acts of Paul*, str. 130-134; V. Burrus, *Chastity as Autonomy. Women in the Stories of Apocryphal Acts* (The Edwin Mellen Press 1987); S.L. Davies, *The Revolt of the Widows. The Social World of the Apocryphal Acts* (Feffer&Simons, London 1980) P.W. Dunn, *Women's Liberation, the Acts of Paul, and other Apocryphal Acts of the Apostles* (Apocrypha 4/1993, str. 245-261, 258); E. von Dobschütz, *Der Roman in der altchristlichen Literatur* (Deutsche Rundschau 111/1902, str. 87-106; MacDonald, *The Legend and the Apostle. The Battle for Paul in Story and Canon* (The Westminster Press, Philadelphia 1983); S.E. McGinn, *The Acts of Thecla*, in.: E. Schüssler Fiorenza ed., *Searching the Scriptures* (vol. 2; Crossroad, New York 1994), str. 800-828; Pervo, *Profit with Delight*, str. 122-131; Schneemelcher, *New Testament Apocrypha*, str. 213-237; Söder, *Die apokryphen Apostelgeschichten* str. 6-148; Thomas, *Stories Without Texts and Without Authors*, str. 285-291.

⁸⁷ J.D. Kaestli, *Les Principales Orientations de la Recherche sur les Actes Apocryphes des Apôtres*, in.: F. Bovon ed., *Les Actes apocryphes des apôtres: Christianisme et monde païen* (Labor et fides, Geneva 1981), str. 49-67; MacDonald, *Apocryphal and Canonical Narratives about Paul*, str. 59. Obdobně I.H. Henderson, *Rhetorical Determinacy and the Text* (Semeia 71 str. 161-172, 164).

⁸⁸ B. Carlé, *Thekla. En Kvindeskikkelse i tidlig kristen fortællekunst* (Delta, Copenhagen 1980). /Zprostředkováno: Dunn, *Women's Liberation, the Acts of Paul*, str. 246-247/. Autorkou Skutků Thekly je dle Birte Carléové žena. MacDonald rovněž předpokládá roli žen v ústním tradování vybraných příběhů (*The Legend and the Apostle*), s čímž souvisí i jeho ojedinělá interpretace původu a vzniku pastorálních epištol.

základní románové či novelistické rysy, přičemž se nezabývá pouze romantickými příběhy (jak činil E. von Dobschütz), ale zaměřuje se na širší oblast románové a novelistické literatury, kam spadají i *πραξις*, profétické a filosofické aretalogie, a romány historické či komické. Mezi románové a novelistické rysy patří: a) demonstrace nadpřirozené síly hrdiny /aretalogický element/; b) téma cesty; c) náboženská nebo filosofická propaganda; d) téma lásky; e) zájem o exotické a nevšední /teratologický element/. Zatímco aretalogické a teratologické elementy jsou v apokryfních skutcích časté, v řeckých románech chybí. Odlišně je v románech (romancích či novelách) a apokryfních skutcích zpracován prvek erotický, který je ve skutcích nahrazen asketismem (obdobně Dobschütz). Apokryfy zdůrazňují stálou separaci zamilovaných, což dodává jednotlivým epizodám dramatické napětí, novely jen dočasnou, po níž se pár shledává. Kromě těchto hlavních elementů porovnává Söderová i dalších pět speciálních motivů: a) prodej do otroctví; b) pronásledování; c) zástupy; d) božská pomoc v případě velké nouze; e) věštby, sny a boží příkazy. Na základě srovnání těchto elementů a motivů dochází autorka k závěru, že apokryfní skutky nemohou být identifikovány s určitým románovým druhem a spojitost je mezi nimi jen nepřímá (obdobně je tomu s aretalogiemi – proti Reitzenstein).

Blízké jsou si apokryfní skutky a romány v tom, že se jedná v obou případech o populární vyprávění, orientované na dobrodružství a obě popisují divy a romance hrdinů reálných či smyšlených, avšak protikladný je pohled na svět, který je v apokryfních skutcích negativní. Söderová předpokládá, že u zrodu příběhů a motivů apokryfních skutků sehrály primární roli prameny lidových vyprávění a spolu s Kerényim věří, že podobnost mezi helénistickými romány a touto křesťanskou literaturou je vysvětlitelná oboustrannou závislostí na společných neliterárních pramenech.⁸⁹

Závěry Söderové potvrzuje do značné míry P. Vielhauer, jenž se domnívá, že apokryfní skutky nabízejí paralely s románovou literaturou antiky a nachází v nich motivy, které prozrazují vztah ke kultickým legendám a románům. Literární druh apokryfních skutků se pokouší definovat spíše z hlediska formy, než obsahu a předpokládá, že jejich forma se rozvinula za přispění tradičních aretalogických skutků (*πραξις*) a cestovních vyprávění (*περιοδοι*). V této konstrukci poskytly skutky primární strukturu, kterou překryly cestovní narativy. Toto provázání skutků a cestovních narativů dalo vznik literárnímu druhu *cestovní román*. Ta může mít řadu podob a zastřešuje i typy historických a romantických románů (či novel), které měly zřejmě vliv na apokryfní skutky. Vielhauer odmítá tvrzení Söderové, že v případě apokryfních skutků a románů se jedná o literaturu odlišných úrovní. Apokryfní skutky dle něj nejsou tak primitivní a romány tak vysoce kultivované, a oba typy literatury měly společný cíl – zapůsobit na široký okruh posluchačů.⁹⁰

Pervo považuje apokryfní skutky za *historické romány*, což jsou dle něj rozsáhlé narativní prózové práce, zaměřené na činy jednoho či více charakterů, ve kterých se uplatňuje historická fikce a jejichž cílem je pobavit a vzdělat. Mají být studovány ve spojení s dalšími starověkými romány (a romancemi), což napomáhá vytvoření paralel a docenění jejich

⁸⁹ Söder, *Die apokryphen Apostelgeschichten und die romanhafte Literatur der Antike*, str. 21-180, 181-187; K. Kerényi, *Die griechische-orientalische Romanliteratur in religionsgeschichtlicher Beleuchtung* (Tübingen 1927; repr. Darmstadt 1962), str. viii, 6-19, 210-219. Další významné prameny k této problematice jsou: J. Ludvíkovský, *Řecký román dobrodružný* (Praha 1925) – spojuje vznik románu s dílem *Kýrú paideiá*. R. Merkelbach, *Roman und Mysterium in der Antike* (München 1962) – navazuje na Kerényiho a rozvíjí jeho teorii. P. Pokorný, *Die Romfahrt des Paulus und der antike Roman* (ZNW 64/1973, str. 233-244); G. Thiele, *Zum griechischen Roman*, in.: C. Robert ed., *Aus der Anomia* (Berlin 1890), str. 124-133 – k identifikaci druhu využívá rétorické příručky. O. Schissel von Fleschenberg, *Entwicklungsgeschichte des griechischen Romanes* (Halle 1913) – popisuje rozličné narativní techniky romanistů a novelistů.

⁹⁰ P. Vielhauer, *Apokryphe Apostelgeschichten, Geschichte der urchristlichen Literatur* (Walter de Gruyter, Berlin 1975), str. 714-718.

biografických rysů. Alternativní termíny – *aretalogie* a *praxeis*, nejsou dle něj druhově specifické.⁹¹

Thomasová ve své studii upozorňuje na fakt, že pět starověkých polyteistických románů, jež jsou považovány za *ideální romance* (Charitón - *Chaireas a Kallirhoe*; Xenofón - *Ephesiaka*; Longos – *Dafnis a Chloé*; Achilleus Tatios - *Leukippe a Kleitofón*; Héliodóros – *Ethiopika*)⁹² zatemnilo a předurčilo vztah mezi křesťanskou a polyteistickou literaturou římského imperiálního období, což vedlo k uplatňování paušálního označení „starověký román“ i tam, kde je záležitost druhu komplikovanější. Ranější ideální romance jasně ukazují, že k označení *románový druh* mají daleko a jeví vztah k politické historii. Spíše, než o historické prostředí, do něhož je příběh zasazen (jak je tomu v pozdních romancích), projevují jejich autoři zájem o vykreslení hlavních charakterů a jejich vztahů ke generálům, tyranům a významným osobnostem. Mezi druhy historiografie a románem existuje příbuzenský vztah a tyto prózové narativy, popisující charaktery, mohou být označeny za následovníky politické historiografie. Tématický materiál apokryfních skutků je odlišný od ideálních romancí a dá se říci, že apokryfní skutky jsou „převrácením“ ideální romance. Nejbližší mají apokryfní skutky k biografiím, avšak elementů ideálních romancí nejsou prosté a navíc je spojuje tentýž narativní jazyk a určitá intertextualita. Je tedy možné říci, že apokryfní skutky, pět ideálních romancí, biografické historické romány i židovské romány v řečtině náleží do společné kategorie *starověké románové (novelistické) literatury*, nikoli ke druhu „starověký román“ a apokryfní skutky je nutné navíc komparovat s evangeliem (nejen s ideálními romancemi). Těmito postřehy nestojí Thomasová daleko od Perva a blíží se i badatelům, kteří preferují blízkost apokryfních skutků biografiím či evangeliím.⁹³

2. Specifika literárního druhu Skutků Pavlových

Bereme-li do úvahy rané křesťanské narativy věnované Pavlovi, je možné říci, že je Pavlovy epístoly ovlivnily jen velmi málo. Apokryfní literatura zde po stránce druhu nabízí pouze apokalypsu a *πραξεις* – skutky, které jsou však Pavlově teologii poměrně vzdáleny.⁹⁴ O skutečích se dá říci, že jsou nejběžnějším druhem pavlovských vyprávění, neboť kromě kanonických Skutků apoštolů je Pavel protagonistou i ve Skutcích Pavlových (Skutcích Pavla a Thekly), v prvních třech kapitolách Skutků Petrových a ve Skutcích Ondřeje a Pavla. Skutky Pavlovy navíc inspirovaly Skutky Petra a Pavla, jakož i Skutky Xanthippy a Polyxené, v nichž Pavel hraje opět stěžejní roli. Poměrně málo známé je Kázání Pavla (snad také spadající do „*πραξεις* literatury“), které je zmiňováno Pseudo-Cyprianem a možná i Lactantiem, jenž odkazuje na netitulovanou práci, obsahující promluvy Petra a Pavla v Římě.⁹⁵

Skutky Pavla a Thekly, které jsou někdy nazývány jen Skutky Thekly, kolovaly odděleně od hlavní práce,⁹⁶ což dokazují existující kopie textu a obdobně tomu bylo s Pavlovým martyriem, které zřejmě inspirovalo i jiné popisy umučení. Další součástí Skutků Pavlových

⁹¹ Pervo, *Profit with Delight*, str. 122-123.

⁹² Podrobněji: Pokorný, *Řecké dědictví v Orientu*, str. 229-263; *Antické novely* /překl. B. Borecký, K. Hrdina, R. Mertlík, F. Stiebitz/ (Praha 1965); *Antická próza – Lásky a dobrodružství* /překl. R. Kuthan, V. Bahník/ (Odeon, Praha 1971). Jako romance s dominantním fikčním elementem a potlačenými prvky mýtickými a bájnými, v nichž je důraz kladen spíše na zápletku než na postavu, je hodnotí Scholes, Kellogg, *Povaha vyprávění*, str. 71-72.

⁹³ Thomas, *Stories Without Texts and Without Authors*, str. 273-275, 277-281, 285-291.

⁹⁴ MacDonald, *Apocryphal and Canonical Narratives about Paul*, str. 57. Větší závislost Skutků Pavla na Pavlových epístolách předpokládá Bauckham, *The Acts of Paul as a Sequel to Acts*, str. 105-152.

⁹⁵ Pseudo-Cyprian, *De rebaptismo* 17; Lactantius, *Divinae Institutiones* 4.21.2-4; MacDonald, *Apocryphal and Canonical Narratives about Paul*, str. 57, 331.

⁹⁶ Byly vyňaty pro účely kultu Thekly, avšak původně tvořily součást Skutků Pavla. W. Rordorf, *Tradition and Composition in the Acts of Thecla the State of the Question (Semeia 38/1986, str. 43-52)*, str. 43-44.

je 3. list Korintským, jenž také obíhal samostatně, čemuž napovídá nezávislá manuskriptní tradice.⁹⁷ Separace vybraných částí skutků od hlavního díla, jakož i nárůst počtu spisů, spadajících do oblasti *πραξεις* či *περιοδοι*, zřejmě souvisí s faktem, že se koncem druhého století stávají hagiografická vyprávění, oslavující zbožné činy mužů a žen, důležitým pramenem lidové zbožnosti a etiky.⁹⁸ Do tohoto období spadají i Skutky Pavlovy, které z pětice nejstarších apokryfních skutků vykazují největší podobnost se Skutky kanonickými.⁹⁹

Posouzení literárního druhu Skutků Pavlových je kromě zmiňovaných skutečností komplikováno i faktem, že narativní architektura spisu je poznamenána fragmentací, což dokazují Nikeforovy Stichometry, podle nichž mělo dílo původně 3600 řádků, zatímco kanonické Skutky apoštolů 2800 (Skutky Petrovy čítaly 2750 *stichoi*).¹⁰⁰

Stanovení jejich literárního druhu nikdy nebylo jednoznačnou záležitostí a otázky s tímto spojené nabývají na důrazu s doceněním individuálních rysů jednotlivých apokryfních skutků.¹⁰¹

MacDonald dochází při analýzách Skutků Pavla k názoru, že nejbližším literárním modelem, ke kterému mají tyto skutky afinitu, je *evangelium*. Stěžejní je pro tuto koncepci vztah mezi smrtí Ježíše a utrpením apoštolů, zvláště Pavla, což podnítilo imitaci evangelií v komposicích skutků.¹⁰² Skutky Pavlovy hodnotí MacDonald jako nejvlivnější, nejranější a nejrozsáhlejší skutky, které formovaly Pavlův odkaz. Analogie mezi nimi a druhem evangelia nachází v oblasti narativní skladby, v asociacích mezi Ježíšem a Pavlem a v narážkách na evangelia. Narativní sekvence, byť poznamenána fragmentací textu, naznačuje základní strukturální a tématickou podobnost s evangeliem. Paralelní literární znázornění Ježíše a Pavla vytváří přímé asociace mezi nimi. Analogie jsou patrné i mezi epizodou Pavla, jedoucího na lodi do Říma, kdy vede dialog s Pánem, který mu odpovídá, že bude opět ukřižován, a *quo vadis* epizodou ze Skutků Petrových (Sk Pt 35). Podobnosti obou líčení zřejmě nevyplynou z ústní tradice, ale vztah mezi nimi je literární, přičemž není jasné, který popis vznikl jako první. Skutky Pavla i Skutky Petra tedy dokazují, že smrt jejich hrdinů byla zpracována po vzoru smrti Ježíše a

⁹⁷ L.C. Boughton, From Pious Legend to Feminist Fantasy: Distinguishing Hagiographical License from Apostolic Practice in the Acts of Paul/Acts of Thecla (*Journal of Religion* 71/1991, str. 362-383, 366); MacDonald, Apocryphal and Canonical Narratives about Paul, str. 55-59 - MacDonald navíc zastává tezi, že samostatně putovala i epizoda o Pavlovi a pokřtěném lvu. /str. 62/. C.M. Thomas, Stories Without Texts and Without Authors: The Problem of Fluidity in Ancient Novelistic Texts and Early Christian Literature, in.: R.F. Hock, J. Bradley Chance, J. Perkins eds., *Ancient Fiction and Early Christian Narrative* (Scholars Press, Atlanta: Georgia 1998), str. 273-291, 285; W. Wright, *Apocryphal Acts of the Apostles* (Philo, Amsterdam 1968), str. 116-145. /Anglický překlad syrské verze nezávisle cirkulujících Skutků Thekly/.

⁹⁸ Boughton, From Pious Legend, str. 363.

⁹⁹ K podobnosti se Skutky kanonickými blíže R. Bauckham, The Acts of Paul as Sequel to Acts, in.: B.W. Winter, A.D. Clarke, *The Book of Acts in Its Ancient Literary Setting* (W.B. Eerdmans, Grand Rapids: Michigan 1993), str. 105-152, 106. Fragmentární charakter s řadou vynechávek v textu neumožňuje analyzovat úvod Pavlových skutků po vzoru úvodů v Lukášových spisech a komparaci v tomto směru tedy nelze uskutečnit.

¹⁰⁰ Michaelis, *Die Apokryphen Schriften zum Neuen Testament*, str. 268; C.M. Thomas, The Prehistory of the Acts of Peter, in.: F. Bovon, A. Graham Brock, C.R. Matthews eds., *The Apocryphal Acts of the Apostles* (Harvard University Press 1999), str. 39-62, 42.

¹⁰¹ Zvláště hodnotné jsou v tomto ohledu Skutky Thekly, které se staly díky dochovanému celistvému textu, samostatně cirkulaci a zájmům feministické kritiky nejvíce exegetovanou částí Pavlových skutků. V pětici nejstarších apokryfních skutků nebyla jednotlivá díla dlouho posuzována individuálně a odlišnosti jednotlivých spisů nevedly k přehodnocení kolektivního označení. Zhruba od 80. let minulého století se tento trend mění, jednak zásluhou specialistů na tuto oblast bádání (F. Bovon, J.D. Kaestli, E. Junod, J.M. Prieur, J.N. Bremmer, W. Rordorf a další), a také díky uplatňování specifických exegetických a komparačních přístupů. (Bauckham, The Acts of Paul as a Sequel to Acts, str. 106).

¹⁰² Poprvé tuto hypotézu pro oblast apokryfních skutků prezentoval Bovon, La vie des apôtres: Traditions bibliques et narrations apocryphes, in.: *Les Actes apocryphes des apôtres*, str. 141-158, 149-152 a pro kanonické Skutky apoštolů H.T. Wrege, *Die Gestalt des Evangeliums: Aufbau und Struktur der Synoptiker sowie der Apostelgeschichte*, Beiträge zur evangelischen Theologie 2 (Frankfurt 1978), str. 124-160; MacDonald, Apocryphal and Canonical Narratives about Paul, str. 60, 333.

obdobně je tomu se Skutky Ondřeje, které následují dřívější *πραξεις* a imitují Ježíšovo ukřižování. Pavlovská tradice zde interpretuje Pavlovu smrt jako naplnění touhy – být ve smrti jako Kristus, čímž povzbuzuje čtenáře k *imitatio Christi* skrze *imitatio Pauli*. Obdobně je tomu s překroucením Pavlovy neochoty chlubit se viděními a zázraky, jak dokládají jeho epištoly a Pavel je představen jako *deutero-Ježíš*, což odpovídá literárnímu druhu evangelia.

Dalším náznakem příbuznosti jsou zmínky evangelií, které jsou po Skutcích Pavla rozesety. Autor znal také některé Pavlovy listy i kanonické Skutky apoštolů a postřehnutelné jsou spojnice mezi blahoslavenstvími v Pavlově kázání ve Skutcích Pavla a Thekly a těmi, které zmiňuje evangelista Matouš v páté kapitole. Na otázku, proč pisatel Pavlových skutků zvolil právě tento druh pro vyprávění Pavlova života, odpovídá MacDonald, že druh skutků byl přirozeným nástrojem pro rozšíření dřívějších ústních pavlovských narativů a ve Skutcích Pavla vidí přímý rozvoj pavlovských legend. Svě pojednání uzavírá MacDonald shrnutím, v němž charakterizuje druh Pavlových *πραξεις*:

„... it is clear that their authors borrowed tale-types, motifs, conceits, and themes from various genres of contemporary composition – most obviously romances and aretalogies of great historical personalities – but the primary genre informing them was the gospel.“¹⁰³

Badatelem, který se určitým způsobem vymaňuje z tradičních náhledů na Skutky Pavlovy a nachází důvody pro originální označení jejich druhu, je R. Bauckham. Obecně je charakterizuje jako vyprávění o Pavlovi, které však předkládá docela odlišný příběh, než kanonické Skutky apoštolů. Jestliže autor Pavlových skutků Lukášovo dílo znal, rozhodl se nerespektovat jejich popis Pavlových misijních cest a představil alternativní verzi, která snad vycházela z místních tradic, jež si autor přál dochovat. Jinou možností je, že autor Skutky apoštolů znal a respektoval je, ale píše s volností pisatel, jenž tvoří fikci, nikoli historiografii a záměrně nemíchá Lukášův historický popis s vlastní fikcí. Autor znal pastorální epištoly,¹⁰⁴ Pavlovu korespondenci Korintským, pravděpodobně i další Pavlovy listy, a také První list Klémentův (1 Clem 5,5-7). Některá fakta v jeho popisu korespondují s kanonickými Skutky apoštolů, na které zamýšlí navázat, vytvořit jejich pokračování a vylíčit Pavlův příběh až do martyria.¹⁰⁵ Určité popisy skládá autor Pavlových skutků, jenž byl kvalifikovaným vypravěčem, na základě zmiňovaných textových pramenů, využívá kreativní exegeze, která se užívala i v helénistických biografiích a židovských exegezích. Autoři starověkých biografií tvořili někdy příběhy jen na základě stručných zmínek a židovští exegeti se často zaobírali kreativním vyprávěním, aby vysvětlili rysy biblických textů či ospravedlnili zvláštnosti biblických charakterů. Odlišnosti ve vysvětleních stejných textů ukazovaly, že nebyly vnímány natolik literárně, ale představovaly spíše cvičení v historické imaginaci.¹⁰⁶

Struktura Skutků Pavla následuje Lukášův epizodický model narativní struktury a rozchází se s ním pouze na konci příběhu, při popisu Pavlova martyria. Pavlův fyzický popis byl

¹⁰³ MacDonald, *Apocryphal and Canonical Narratives about Paul*, str. 60-63. V další části studie zkoumá MacDonald vztah mezi Ježíšem a Pavlem v Lukášových spisech a teoretizuje i o příčinách vynechání Pavlovy smrti ve Skutcích apoštolů. Důvodem dle něj byla Lukášova snaha vyhnout se politickému radikalismu a antagonismu vůči Římu (str. 66, 68). Citace str. 69, obšírněji MacDonald, *The Legend and the Apostle*, str. 17-77. Kritika MacDonaldových postojů viz S.K. Stowers, *Comment: What Does Unpauline Mean?*, in.: Babcock, *Paul and the Legacies of Paul*, str. 70-77.

¹⁰⁴ Vztah Pavlových skutků k pastorálním epištolám je podepřen také paralelami mezi Pavlovým setkáním se lvem v Efezu (PG; PH 4-5) a 2 Tim 4,17, která je ozvěnou Žalmu 22,20-21 (LXX). Autor Skutků Pavla zachází s 2 Tim 4,17 způsobem, jakým přistupovali židovští exegeti k SZ, což je patrné i na jeho práci s textem 1 Kor 15,32. Pozorovatelné jsou i autorovy paralely mezi 2 Tim 4,17-18 a 2 Kor 1,10, a užití židovské exegetické techniky *gezerâ šawâ* (2 Kor 1,8-10). Bauckham, *The Acts of Paul as a Sequel to Acts*, str. 125-127.

¹⁰⁵ Bauckham, *The Acts of Paul as a Sequel to Acts*, str. 111-112, 118, 131.

¹⁰⁶ Bauckham, *The Acts of Paul as a Sequel to Acts*, str. 132-134.

standardním rysem řeckých i římských biografí a je odrazem fyziognomických teorií, populárních ve 2. století, v nichž měly fyzické rysy zjevovat charakter a schopnosti.

K literárnímu druhu díla se dá říci, že jako epizodický cestovní narativ je možné označit jak Skutky Pavlovy, tak Skutky apoštolů, přičemž Skutky Pavlovy mají biografičtější charakter. Nejsou samozřejmě Pavlovou biografí, což dokazuje i titul, který užívá označení *προξεις*, nikoli *βιος*. Označení díla za fikci není dle Bauckhama zcela výstižné, neboť autor Skutků Pavlových není k historické realitě lhostejný. Ač jsou jeho metody a prameny dosti odlišné od Lukášových, řada osobností i událostí byla popsána starověkými historiky za pomoci imaginace a v mnoha takovýchto spisech se objevuje různá míra příměsi historie a fikce. Označení Pavlových skutků za román Bauckham odmítá, ale jedna jejich část - Skutky Thekly, jsou dle něj úmyslně modelovány po vzoru řeckých erotických románů či novel,¹⁰⁷ čímž se liší od Lukášových Skutků apoštolů. Paralely ke Skutkům Pavla nalézá Bauckham v *Životě Apollonia*, což je dle Lo Cascia směs biografie, románu, *πομνημα*, chvalořeči a aretalogie, a rovněž v *Životě Secunda Filosofo*, jenž je považován za romantický a senzační příběh. Pavel ve Skutcích Pavla není ani *θειος άνηρ*, neboť zde nejde o jeho imitaci, ale pouze o jeho misijní funkci a nemůže se tedy jednat o aretalogii. Výstižné je naopak pro Bauckhama označení spisu – románová *biografie*, což je flexibilní druh, ve kterém se snoubí zájem o historii s využitím historické imaginace. Pomocí tohoto druhu práce je vyprávěn příběh zvláštní historické postavy – křesťanského apoštola. Tento nový druh byl ovlivněn Lukášovými Skutky apoštolů, ale ve srovnání s nimi je biografičtější a více fiktivní.¹⁰⁸

III. Závěr

Názorová rozrůzněnost, která v oblasti stanovení žánru *skutků* kanonických i apokryfních (zvláště Pavlových) stále panuje, byla pro poznání rysů a funkce této literatury nesporným přínosem. V oblasti Skutků apoštolů jsou z řady kvalitních pojednání zvláště originální a aktuální studie K. Tamary,¹⁰⁹ které nejen identifikují literární druh Lukášových Skutků v exkluzivně rétorické a pozdní antice blízké terminologii, ale docenují i roli úvodů a prozrazují mnohé o autorovi samém. Yamadovy analýzy, prováděné se zacílením na rétoriku, jsou zároveň opětovným navázáním na exegetické důrazy, nechybějící zejména německému bádání počátku minulého století, jež zažívají od 70. let opět svou renesanci.

Co se týče apokryfních skutků, a zde zvláště Skutků Pavlových, nejvíce zastánců má jejich zařazení ke druhu románu či k literatuře s výraznými románovými nebo novelistickými rysy. Autorům, jež se zaměřili na komparace Skutků Pavla se synoptickými evangelií, je možné z hlediska narativního a rétorického čtení oponovat, že evangelia lze klasifikovat jako „chvalořečný narativ“ (*encomiastic narrative*), zatímco Skutky Pavlovy jako „narativ romantický“ (*romantic narrative*). V evangeliích jsou prology a vyprávění o utrpení utvářeny na základě *chreiai* a *gnomai* podle pravidel známých z *progymnasmat*. Zápletka je redukována a spočívá téměř výhradně v umučení (ač Matouš a Lukáš přiřadili vyprávění o narození, čímž posílili biografický aspekt svých děl). Chvalořečné narativy s redukovanou zápletkou a vypracováním bez *chreiai* a *gnomai* jsou známy z řecko-římské literatury. Avšak skutky jsou odlišné. Zápletka je v nich zásadní a drobné „podzápletky“ (*subplots*) epizod jsou vázány společně do narativní kostry, která je založena na hrdinově cestě. Epizody nemají formu vytvořenou pomocí *chreiai*, kde příběh je podřazen didaktické rétorice, ale jakoukoliv. Evangelia i skutky tedy jsou narativy, ale v řadě specifik si blízké nejsou.¹¹⁰ Skutky Pavla

¹⁰⁷ Bauckham, *The Acts of Paul as a Sequel to Acts*, str. 135-137, 142-145.

¹⁰⁸ Bauckham, *The Acts of Paul as a Sequel to Acts*, str. 146-151.

¹⁰⁹ Yamada, *A Rhetorical History: The Literary Genre of the Acts of the Apostles*, str. 230-250; Yamada, *The Preface to the Lukan Writings and Rhetorical Historiography*, str. 154-172.

¹¹⁰ Stowers, *Comment: What Does Unpauline Mean?*, str. 70-77.

proto mají rysy, jež je biografiím nejen přibližují, ale i vzdalují a ve srovnání s kanonickými Skutky apoštolů se na stupnici mezi fakticitou a fikci posouvají blíže k fikci. Otázkou dále zůstává, zda v množství překrývajících se označení literárních druhů s kvantem obdobných charakteristik, které řecko-římská literatura měla, je druh biografie či evangelia Skutkům Pavla opravdu nejbližší. Co oboje skutky, kanonické i apokryfní Pavlovy, spolehlivě zastřeší, je označení *πραξις*, které se pro ně ujalo již v nejstarších dobách.

